

САНА

ОПОХ

ЧУРАПЧЫ
УЛУУҔУН
КАБЫАТА

САБЫАТ
1931 СЫЛ АЛТЫННЫ
15 КҮНҮТТӨН ТАКСАР

№ 69 (8478). 1999-СЫЛ ОТ ЫНЫН 6 КҮНЭ. ОНТУОРОУНЬУК. СЫНАТА—1 сөз. 10 харчы.

ОТ ЫНА—САМЫН ОРОЙО

От ыйа—самай итин ый, сайын оройо.
Уонсай бөлүөдөр: от ыйыгар былэт халлааныга дьураанан тардаар буоллаагына—самыар түһэр. Оскутун сарсыарда от курааных буоллаагына—түтү саамыры кэтэс. Ый күөхтүгү өнгөнүүтэ—кураан бөлүөтэ.
От ыйыгар кэтээн нөрөргө ордуу маанык күннөр суолталахтар.
4—бу күн хайдах буолар да, от ыйы 29 күнэ эмнэ оннук буолар.
18—өскөтүн бу күн сиктээх буоллаагына, күһүн эмнэ сиктээх буолуоҕа. Оттон кураан буоллаагына—күһүн эмнэ кураан.
25—бу күн сарсыарда тымнына буоллаагына, кыһын эрдэ кэлнэҕэ уонна тымнына буолуоҕа. Оттон самыар түөтөрүнө, кыһын хаардаах уонна сылаас буолуоҕа, сардык уонна сылаас күн-дьыл турдаагына, тымнына кыһын кэлнэҕэ.
СИА.

САБЫЛЫКТААБЫН

ДЭРИЗБИНЭНИ ОРДООЧЧУ ЭЛБЭХ

Сайылык бараксан хайа да бөлүөдөр сүрөтүн орто, туван дьураан кырар күөттөөх сыттаах, харабы маанытар кэлгэн күөх сыдымта-хомуута харах илэриндэ, тардылар кэрэ көстүүдөөх. Бүтүлүбүт сүөһүнү өсөнүрбат эрө ийи курдук өйдөөх диллэрин, кинилэр аймалылар улан сүрүткөтөрүн сайылыкка көһөн тахсан баран итэрийбитин. Ферма сүөһүтө сайылыкка киириниҥ мааныраба-магыраба бокуюба суох алаастарыгар сүүрөн киирбэттэрэ.

Саха дьонно былыр-быдыргыттан сайылыкка көһүүнү ураты бөлүө, үөрүүдөөх күнүнүн ааҕара, көһөн тахсаат, арыылаах саламаат отторон сирин-уотун күнүлүүрө. Сайылыкта кинилэр үрүҥ илгэннэ үрүдүтүр уолбат өйбөн быһыматынан сыналлымдары. Дэлээр, ынаах үүтэ—тылыгар дилхэтэ дуо? Сайылык хал-тайыаагына, күһүнүн алы отордуулаара, Оттон билигин, аныгы сахалар, өбүтүлүбүт ити үтөстөрүн төһө тутуһабыт ий, ис нөмөдүн, көдүүдүн тириэрдэ сыналлымыт дуо?

Сайылыктааһын бөһүрүөсү улууска политика быһыматынан турбута балыйа буолла. Эсэ сайылыктааһынга диллэ ааттаах анал харчы нөлүн түнүтүлүбүтэ. Ол эрээри сөнүлүөх аҕай хамсааһын кыһаан олоһулаах ийик диирбүтүгүр тийиэбит. Субу оттору-таадыта айылыктар сайылыктарыттан сайылыкка көһүү туругун туһунан ыйыталаастын. Харчыны, биллэрин курдук, тус-туһунан.

Г.Г.Лебедев, Болтоҕо айылыгыттын баһымыга:
—Кыһааҕа эрө 3 баһымыт хайаайыстыба сайылыгыттан туттан олоһор, атын 14 хайаайыстыба бары баттах, дорбонноҕо бааллар. Күһүгэ тоһо ийик центер курдук ыналар. Ону ийик сиринэн кинилэр мускуттарын ат-үүт комбинатын автомашината көһөн илар.

У. Н. Агласова, Хатылы айылыгыттын баһымыга.
—Ийиккэ баар 28 баһымыт хайаайыстыбаттан сайылыкка биһир да көсөтө. Н. Н. Кривошапкин, Е. Ф. Попов, С. С. Яковлев хайаайыстыбалара көһүүчү буолбуттара да, көсөтүлөр, отордуохтут диллэлэр, Түөх улахан бириччик, мөһөй суох—түбүгүрүөхтэрин баарбэттэр.

А. М. Кириллин, Чакыр айылыгыттын баһымыга.
—Баһымыттар, сүүрүннөө, бары сайылыкка көстүлөр. Үс сиринэн олоһолор. Мара сайылыкка—«Маярысчаан», «Турапчак», Хар. Хомустаахха—«Батаах», «Чакыр», «Тооһо», «Ордыо», Көдөөмөтө—«Байара». Мөһүрөт үтүгөй. Күһүгэ ортотунан 2 тоһо үтү маһан, Толооннооҕу арыы сыаҕар туттарылар. Үтү маһынга сылааҕы былаамыт 260 тоһо, итинтэн биллэтин туругунан 80 тоһога маһан туттарылына. Сайылыктарга олоһор, үлэллэр усу-дубуу баар. Ыарахана диллэ—суолбут кыһааҕа, бөлүөт кэлгэ.

Мугудай баһымайдара эмнэ диллэрбиттэн тейлэхтэрин баарбэттэр. Сыччак Варвара Дмитриевна Васильева салайымытылаах «Кытайбаа» баһымай хайаайыстыба эрө көсүт, Кинилэр 11 маһымтаахтар, Уу Огуустаахха сайылыктаахтар. Маһы бэс ыйы 7 күнүгүр көһөн-калбэттэр. Бэллэ сайылыктарын маһы атаараллар, бөркө биһиркилээр. Үүһүгэ 10 тоһо былаамыттарын 3-үн туттарбэттэр. Варвара Дмит. риовнаах үлэлэрин-хазыастарын биллэриннэрэ таһыма сайылык туһунан саааларын бу курдук этти-лэр:

—Сайылыкка көһүү саха ийитигэр былыртыттан үөрүү. Маһы ынаҕа күнүсүлүүрүгэ кыһа үөскүүр, бөһүөлүккө ол кыһаабыт—мөһүгэ баран хаалыт ынахтары ким хомуйуой? Аны сайылык ынаҕын үтү хойуу буолар.

Дьэ ити, үтү сыта үрдүк буоллаагына, туттарылар сыаната эмнэ үрдүк, ол ааи—харчы, хамнас. Күһүгэ үтө маһар ынах ийиктэ маһардааҕар элбөх дүтү биэрэрэ чуоллук. Дьыны бу да хайаайыстыбага сайылыкка тахсыбат буолууга бириччик баар эбээт—трансформатордарын устан илдьибиттэринин, электр-уоттара суох, үтүтөрүн бөһүөлүккө бөлүөтө таһаалар.

Тыһыгэ да сайылыкка тахсымы мөһтөх. Бу эрэн Мугудайга холоотоххо, мөһүрөтө дэлэй, ийик. Баар оһон буолуо. Ийик тыһы баһылык Н. Н. Аммосов-тын көсөтүбүт үтү туттарымы тула эрттэдэ.

—Бэс ыйыгар 19 тоһо үтү маһаахыттын 12 тоһонан толордубут. От ыйыгар быламыт 24 тоһо, Ынах ахсынын учуоттаан, биһирдн маһыан үтү туттарымыта былаан тийрөбүт. Ийик сиртэ мускуттарын үтү таһар маһына нөлүн илар.

Ийик-үс тахытайы маһар үтүгү тосдуреттөөҕө, туттарымы барытаарын ситэ өйдүү ийиктэр. Көһүтэ буолан хаалыттар. «Андрей Тимофеевич Ноговицын маһы тахсан бөлүгүт үтү тутуутун баһымаһына тыһы былааран турар. Түөрт ыйдаах социальнай сааһы булгунчу толоруолууахын дилл сөрүк турар да, баһымытарга дьону көдүүтүр, хамсарат экономическай ынахтар суохтар. Тыһытынан эрө үлэллэбит. Бэс сатаан бэйиҥ сирин-уоту эби түүлээһингэ үтү туттарылар баһымыттарга, биһирдннэ дьонно орду-таах баһымаһына көрүбүт. Уматтыгы биһирдн биһир оннук. Бадалаахтарга сайылык сирин биэрэбит, ааспыт сылаахха ийик маһы басымаһын.

Ийиксентий Николаевичтынан көсөтөн баран Мөһүдүйэ дилл очоттон-баччааһына дилл хайыалга киир-бит сайылыкка тийиэбит. Мөһүдүйэ урут Калыны нөлүөх кини этэ, начальнай оскуолааҕа, сүүрбөчө маһа маһыччн олоһубута. Соххотар үөсүлүһүннэри-нэ, эстэбитэ, маһар диллэрин ким Төлөйгө, ким Чурапчыга, Мугудайга көһөртөөн ыйыттарга, Быстах

кэһини диллэтин туруора сылдыбыттары. Билигин Мөһүдүйэ уу чууму. Дөрүд-дөрүд трактор, мотоцикл быһа көтөн итин сиртэ аһар. Алаас күһ-күөх дуола наһаар. Бэйиҥ маһы Захаровтар эрө олоһоллор. Владимир Мирович урунукта оройуон биһир ийик туттар чулуу маһымытыта этэ. Билиҥ тийиһини-гэр ийик маһа төрөһи баран кистэбит. Маһыиҥи көрдүү баран суох этэ. Оһон аҕатын Мирон Афанасевич уонна эдэһийин Анясыя Мировичтынан кытта көсөтүтүн.

—Володи 5 маһар ынахтыах, алыһына ити биһир төрөһи баран оһотун аһаалата. Күһүгэ 60-70 кг мыр, Оһотукатын баһытын тракторынан суолга илдьэрэ, ону үтү таһар, маһымаһа аһаан иһон илар. Миһ туттар-баһыны. Бэйиҥ суорат, быһынаах, сыр оһотон, сүө-гөйдөөн, арыылаан сибини. Кыһымын сир арыымын маһыиҥи хаһааһын киирбэти. Сайылыкка оһоттор үтүгөй бөдө буоллааҕа. Ол эрээри уу суоҕа улаханник маһыиҥдэҕэ. Володи ыраах баһымаһыттан тракторынан тий-кэһи аһаар. Оһон оһуруот кыһаан оһордубаһыт, Уу-лаахыт буоллар туту барытын оһордуох эһибит. Дьэ кыһымы. Тейлэһин ити курааных турар, хара буор бөдө аһаатарбытым. Дьаһалтага уута бастарын, тө-дүөхтүт дилл этөн нөрөбүт да кыһамматтар.

Аҕас уон-үс сатаах Мөрүөн оһоннор билигин да тик курдук. Оһо-сааһа дьонно. Сааһытар сүһүт кыһыиҥи көрдөөн калбит. «Ити хаптаҕас үһиҥ аһа-тыгар сардааныа көрдүм ээ. Түөрт хас биэрэ»,—дир-кыһааһы сүтүгүн булач көрөбүтүтү. Урут сыһар-дарын, маһа тыһымаһа маһан кэбисит курдук, сар-даанана ынара оһоттор эһиҥ үһү. Ону суохтаан ардаа.

—Бөһүөлүккө нөдөттүлэр. Чурапчы салтыһыттан эрө маһы Дирин бөһүөлүгэ ити бөлүөдөх Мөһ-дүөкэлэрин быраһан көбиситтэр. Ынахтары маһы-тнийэ каллалар. Мөһүрөтнөрө суох эрөйдээхтэр, кэ-ллимилэр. Сайылыктааһын дилл айдаан буолбуттар хары түнүһүттэрэ. Ону ылаи бу дьыһын көхсүн-нүтүн, Атын маһыт дьон ким да сайылык оһоту-бата, хата, миниги күлэллэр. Этөх Алаас дилл бэр-тэхэй сайылыктынан баара-суоҕа биһир таһааҕа таһар маһымытына атыһаан көбиситилэр. Ол эрэ ийиктэ 4 хомуллар дьыһын аһаан туруорбуттара, ийиктэр, хап-тайыһынан тийиҥи түнүтүтүтэ, булуус хасымттары. Оһотукаларын сыччак 2 эрө сыл туһанан хаалаллар. Дьэ дьаһаһы диллэһиҥ!

Хайа да бөһүрүөсү өйдөөбөнүт, муһаарарбит элбөх буоллааҕа. Арай, кыһааһы Мөрүөн кыһыиҥи, көһүлүһүнэ оруна суох буолбатах диллээһини.

Кими да сайылыкка көс, үтүгүн-аһыт эһиһиҥ, дуу-һыт сыһыһына дилл сөһөн илдьэр кыһаабыт. Дьон бэйэҕэ өйдүү, ыһыһыһа наада.

М. СИДОРОВА.

ЧОПЧУ СОРУК ТУРУОРОЛУННА

Оройуон ийиккэ 3 уонна Одьулууннааҕы маһы-нэҕэ сүһүөх партиянай тэриэтээр коммунистарын халыһыталах уонсай муһыһахтарыгар айылаа халыһабылы үлэлтэ Игнатьев Николай Петрович партияа ыһык. «Государственной былаас органнары-гар, өлөхтөөх бэйиҥ салайыһыга үлэллэр коммунист-тар оруолларын үрдүтүтэ партия КК уонна Саха сириннэҕи компартия XIX, IX пленуһуларын уураах-тарын өлөххө киллэрингэ» райком бастык секретэ-ра Ийиктн С. И., «Коммунистическай идеяны кө-мүсүлүһүнэ коммунист аатын үрдүтүтү тутуу хас биһирдн партия чилиһтэрин ыһык эбэһиһтэргэ» бөһүрүөсүа Неустроев И. Д. диллээттарын ийик-тэлэр, элбэх ыйытталары биһирдлэр ийиктэ сир-дээх критическай аһаалары оһордулар, киллэр өтү-гэр чопчу соруктары туруордулар. Ол курдук комму-нист депутаттар аһаахтарга, тустаах үлэлэрин уонна

депутатскай эбэһиһтэрин хайдах толороллорун ту-һунан быһырдарааччыларга биллэһиннэрбэттэрэ, өлөх-төөх бөһүө салайыһыһыга эһиһтээх дьуһуаастарга үлэллэр коммунистар ийик буҥ эһиһтэһиҥи сүтүөх-төөхтэрин уһуан партиянай үлэлтэн тейлэтин туралла-рыгар сөһтөөх ыйытын оһоһулуубатаар, салайаачы-лар туохха барытыгар холобур буолар оруолланыла-хтаргыгар болгоһоту уурулуубатаар, коммунистар саас өттүһөн кыһыан иһэллэриннэ эдэр иччэттартан, ордуу интеллигенция бөрөстөһүтүлэриттэн партияа үүннэриҥэ дьарыһтаныы наадатыгар туһаайан Мака-рова Е. М., Кладкин Н. М., Дьячковский В. Н., Посель-скай Н. А., Попов И. В., Игнатьев Н. П., Коркин С. С. уо.д.а. тым эһиһлэр.

Холбоһуктаах муһыһах көрүлүбүт бөһүрүөстэргэ тустаах уураахтары ыһыһа.

М. БЕДЫХ.

УЛУУ ЫРЫАҔЫННЫТ ТУҔУНАН КИНИГЭ.

РСФСР уонна Саха АССР үтүдээх артистка Анастасия Петровна Лыткина туһунан аһаан-иһиһиҥи кинигэ баар буолуон, дьинэ, баарбыһыт ыраатта.

Ылаһыар Анастасия Лыткина! Ити иһитиннэриҥ төһөлөөх дьон үөрдүбүтэ буолуой? Сахада олус үчүгөй өйдөбүл: ситэ кэрэ дилл этлэ баар. Ол ситэ кэрэ кыһа оһорбут оһоҕо, хаалларбит үтүө холобур маһыиҥи этэ дилл көһүлэ этэ буоллааҕа бу кинигэ.

Бу урунук өттүтөр сэдэһин көстөр хаартыскала-рыһын уонна билэр-өйдүүр дьону аһыһыһыһын аһаалланыт кинигэ аһааһыһыһыгар кэрэ бөлүһүнэ буолуоҕа. Кинигэни «Сахаполиграфиздат» 2000 экзе-мплярынан бэрэһтээһиҥ тэрбэттэ. Оһон улуус өлөхтөөх-торо биһир дийдуһаах улуу ырааһыһыт туһунан ки-ниһиҥи аһыһыһыһыгар тийиһиҥи.

«СЮ» көрр.

